

NADZWYCZAJNI SZAFARZE KOMUNII ŚWIĘTEJ W HISTORII KOŚCIOŁA

Czasy apostołskie i okres prześladowań chrześcijan

Opisy ustanowienia Eucharystii przez Chrystusa znajdujemy w Piśmie Świętym na kartach Ewangelii (Mt 26, 26-30; Mk 14, 22-25; Łk 22, 14-20). Potwierdzają one zgodnie, że Jezus polecił swoim uczniom przygotować Paschę w Jerozolimie. Przedstawiają słowa i czyny Jezusa, które odnosiły się do sposobu w jaki uczniowie, a przez nich cały Kościół, otrzymali od Niego ten wielki dar. Niestety żaden fragment Pisma Świętego nie przekazuje szczegółowej relacji w jaki sposób uczniowie Jezusa przyjmowali tę pierwszą w historii Kościoła Komunię świętą. Z przekazu synoptyków można dojść do wniosku, że Apostołowie brali do swoich rąk Święte Postacie od swojego Mistrza, a następnie spożywali je, ponieważ Ostatnia Wieczerza nawiązywała do starotestamentalnej uczty Paschalnej.

Eucharystia w pierwszych wiekach istnienia Kościoła w dużym stopniu była odzwierciedleniem tej pierwszej uczty z Wieczernika. Uczestniczyli w niej wierni mieszkający niedaleko siebie i tworzący pierwsze gminy chrześcijańskie. Spotykali się w prywatnych domach, których właściciele byli już uczniami Chrystusa. Na zebrania te przychodzili wszyscy ochrzczeni niezależnie od swojej płci, wieku czy statusu społecznego.

Bardzo szybko wśród chrześcijan wytworzył się zwyczaj zabierania ze sobą do domów konsekrowanego chleba, aby spożywać go w te dni, w których nie było sprawowanej Mszy świętej. Zanoszono ją również chorym i tym, którzy z różnych powodów nie mogli uczestniczyć we wspólnym zgromadzeniu. Powszechną praktyką stało się zabieranie Ciała Chrystusa na czas podróży, aby w chwilach samotności lub grożącego niebezpieczeństwa, mieć je zawsze pod ręką. Przechowywano i przenoszono je najczęściej w drewnianych szkatułkach zawieszonych na szyi.

W pierwszych wiekach istnienia Kościoła oraz w czasach prześladowań chrześcijanie dokładali wszelkich starań, aby chronić Eucharystię przed profanacją lub jej znieważeniem przez niewiernych. Troszczono się również o to, aby każdy kto został wtrącony do więzienia mógł otrzymać pokrzepienie Najświętszym Sakramentem. Ogromna rola zanoszenia Komunii świętej nieobecny z różnych przyczyn na wspólnych zebraniach przypadła w udziale diakonom. Także w czasie celebracji liturgicznej wraz z biskupem i prezbiterami rozdawali oni zgromadzonym Komunię świętą.

Okres od edyktu mediolańskiego do Soboru Trydenckiego

W 313 roku cesarz Konstantyn Wielki ogłosił tzw. edykt mediolański, który zapewniał wolność religijną w Cesarstwie Rzymskim. Dotyczyło to przede wszystkim chrześcijaństwa, gdyż władca ten uczynił chrześcijaństwo oficjalną religią państwową. Takie wywyższenie tej religii przez władze świecką spowodowało, że wyznawcami Chrystusa stawało się wiele osób, które pragnęły tylko uzyskać przychylność ze strony cesarza. Doprowadziło to w Kościele do spadku pobożności chrześcijan, którzy już nie tak chętnie zbliżali się do stołu eucharystycznego. Do końca czwartego wieku regułą było przyjmowanie Komunii św. w czasie każdej odprawianej Mszy, a także prywatnie w swoich domach. Różne spory trynitarne i chrystologiczne, a także zaostrzenie dyscypliny pokutnej w Kościele stały się kolejnymi czynnikami, które doprowadziły do spadku częstotliwości komunikowania wśród wiernych. Odchodzenie od przyjmowania Komunii świętej było związane również z wędrówkami ludów. Narody te często uważane za barbarzyńskie nie były przygotowane na zrozumienie w pełni Eucharystii jako uczty ofiarnej, co wynikało z ich odmiennej kultury i sposobu życia. Na przestrzeni wieków nie brakowało wypowiedzi Magisterium Kościoła i lokalnych synodów, zobowiązujących do kilkakrotnego przynajmniej w ciągu roku przyjmowania Komunii świętej. Synod w Agde (506 r.) stwierdzał jednoznacznie, że wiernych, którzy nie przystępują do Komunii św. na Boże Narodzenie, Wielkanoc i Zielone Świąta, nie należy uważać za katolików.

Już we wczesnym średniowieczu powszechną praktyką stało się komunikowanie tylko trzy razy w ciągu roku, ale i tak niewielu to czyniło. Coraz mniej osób przystępowało do Komunii świętej, ponieważ wierni bardziej pragnęli adorowania Najświętszego Sakramentu. Przyczyniło się to do powstania w XII wieku podniesienia Hostii w czasie przeistoczenia na Mszy świętej, a od XIV wieku także kielicha z Krwią Pańską. Msza stała się przestrzenią czynnego udziału kleru, a lud był tylko widzem i słuchaczem. Praktyka jednorazowej Komunii w ciągu roku stała się powszechna. Sobór Laterański IV w 1215 roku ustalił obowiązek jednorazowego przyjmowania Komunii świętej w ciągu roku.

Okres od Soboru Trydenckiego do Soboru Watykańskiego II

Bardzo szybko udzielanie Komunii świętej stało się domeną głównie kapłanów. Udzielanie jej przez diakonów lub osoby świeckie traktowano jako coś bardzo wyjątkowego. Sobór Trydencki obradujący w latach 1545-1563 pragnął w dalszym ciągu podtrzymać tak istniejący stan rzeczy. Zachęcał on do częstszego przystępowania do stołu eucharystycznego. Poruszając jednak problematykę osób, które miały prawo udzielać innym Najświętszy Sakrament Sobór stanowczo stwierdzał, że świeccy otrzymywali i nadal powinni otrzymywać komunię świętą od kapłanów. Od Soboru Trydenckiego aż do Soboru Watykańskiego II wierni mogli przyjmować tylko Ciało Pańskie. Postanowienia Soboru Trydenckiego sprawiło, że wierni świeccy czuli się i w rzeczywistości byli odsunięci od spraw związanych ze służbą przy ołtarzu. Rozkwit przeżywały wszelkiego rodzaju prywatne i paraliturgiczne nabożeństwa.

W XVIII wieku w trakcie Mszy świętej Komunię przyjmował tylko kapłan, a wierni jeżeli chcieli przyjąć Ciało Chrystusa mogli to uczynić po zakończeniu celebracji. Na nieustanne zmniejszanie się liczby komunikujących duży wpływ wywarł jansenizm. Nurt ten wymagał od wiernych najczystszej miłości Boga, dlatego wykluczał od Stołu Pańskiego całe grupy chrześcijan, np. małżonków, kupców. O częstszą Komunię świętą w czasach po Soborze Trydenckim zabiegali Jezuici, a także wybitne osoby takie jak św. Karol Boromeusz i św. Franciszek Salezy.

W wieku XIX podjęto wysiłki mające przybliżyć liturgię wszystkim wiernym i ożywić ich udział we Mszy świętej. Ogromną rolę odegrał Ruch liturgiczny rozwijający się przede wszystkim w Belgii i Niemczech. Początek tego ruchu zainicjowały prace i działalność P. Guéranger'a. Nieopisany wkład w rozwój czynnego uczestnictwa we Mszy świętej włożyły takie osoby jak L. Beauduin, O. Casel, R. Guardini. Począwszy od zakonów benedyktyńskich zaczął on przenikać na tereny parafii.

Za czasów papieża Benedykta XV, który sprawował swój pontyfikat w latach 1914-1922 został wprowadzony w Kościele katolickim nowy Kodeks Prawa Kanonicznego. W tym dokumencie promulgowanym w 1917 roku znajdują się wskazania, które bardzo jasno określają kto jest zwyczajnym, a kto nadzwyczajnym szafarzem Komunii świętej. Kodeks stwierdza jednoznacznie w kanonie 845, że tylko kapłan jest zwyczajnym

szafarzem Komunii świętej. Natomiast diakon jest nadzwyczajnym szafarzem, który może za pozwoleniem ordynariusza miejsca lub proboszcza udzielać wiernym komunii. Przestrzeganie zasad, które wprowadza Kodeks z 1917 roku przez biskupów i kapłanów doprowadziło do powstania bariery, która uniemożliwiła wiernym świeckim szafowanie Ciałem i Krwią Chrystusa.

Sobór Watykański II i posoborowa odnowa liturgii

Sobór Watykański II obradujący w latach 1962-1965 przygotował i zapoczątkował jedną z największych w dziejach Kościoła reform liturgicznych. W dniu 4 grudnia 1963 roku nastąpiło uroczyste promulgowanie Konstytucji o liturgii „Sacrosanctum concilium”. Sobór przyznał ważne uprawnienia konferencjom poszczególnych episkopatów oraz biskupom. Na nich w głównej mierze spoczywa odpowiedzialność i troska o to, aby wierni angażowali się we wszystkie funkcje, jakie są dla nich dostępne podczas zgromadzenia Eucharystycznego.

W dokumentach posoborowych dano możliwość powrotu do praktyki przyjmowania Komunii świętej na rękę. Zastosowanie tej możliwości jest uzależnione od zgody Konferencji Episkopatu. Pozostawiono jednak wiernym swobodę w wyborze sposobu przyjęcia Komunii świętej. W ramach odnowy zainicjonowanej przez Sobór Watykański II przywrócono także w niektórych okolicznościach Komunię pod dwiema postaciami, a także możliwość komunikowania poza Mszą.

Bardzo ważnym papieskim dokumentem poruszającym tematykę szafarzy Komunii świętej był list motu proprio „Ministeria quaedam” Pawła VI z dnia 15 sierpnia 1972 roku. Papież zastąpił święcenia niższe i subdiakoniat posługami lektora i akolity obowiązkowymi dla całego Kościoła łacińskiego. Wśród wymienianych w tym dokumencie funkcji akolity znajduje się możliwość udzielania przez niego Komunii świętej w charakterze nadzwyczajnego szafarza. Może on wypełniać tę posługę wówczas gdy zwyczajni szafarze są nieobecni lub nie mogą tego uczynić z powodu choroby, podeszłego wieku lub innej funkcji duszpasterskiej, albo ilekroć liczba wiernych przystępujących do świętego stołu jest tak wielka, że odprawianie Mszy by się przeciągało. Dokument ten rezerwuje posługę akolity wyłącznie dla mężczyzn, ale równocześnie przestaje być ona zastrzeżona tylko dla kandydatów do sakramentu kapłaństwa.

Pół roku później 29 stycznia 1973 roku ukazała się instrukcja „Immensae caritatis”, która dała ordynariuszom miejsca władzę do wyznaczania nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej spośród odpowiednich do tego osób. W zależności od okoliczności ordynariusz miejsca może udzielić zezwolenia do poszczególnych wypadków, na określony czas lub też na stałe. Szafarze ci mogą udzielać Komunii świętej sobie, innym wiernym oraz zanosić

chorym do domu. Swoją posługę wykonują tylko wówczas gdy nie ma kapłana, diakona lub akolity; gdy są oni obecni, ale nie mogą tego uczynić z powodu pilnego zajęcia duszpasterskiego, choroby lub podeszłego wieku; gdy jest tak duża liczba wiernych przystępujących do Komunii, że Msza święta bardzo by się przedłużyła lub zachodziłaby konieczność udzielania Komunii także poza Mszą. Trzeba podkreślić, że instrukcja ta daje możliwość ustanawiania kolejnej grupy nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej obok akolitów. Instrukcja „Immensae caritatis” podaje również kolejność jaką należy zachowywać przy ich wyznaczaniu: lektor, alumn seminarium duchownego, zakonnik, zakonnica, katecheta, mężczyzna, kobieta.

Cała dyscyplina ustanawiania nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej została uregulowana w Kodeksie Prawa Kanonicznego promulgowanym przez papieża Jana Pawła II w 1983 roku. Normy Prawa Kanonicznego odnoszące się do tych posług zawarte zostały w kan. 230 i w kan. 910. W kanonie 910 Kodeks stwierdza, że zwyczajnym szafarzem Komunii świętej jest biskup, prezbiter i diakon. Natomiast nadzwyczajnym szafarzem Komunii jest akolita oraz wierny wyznaczony zgodnie z kanonem 230. Przywoływany tutaj kanon 230 określa funkcje, w których wierni świeccy mogą współdziałać z wyświęconymi szafarzami. Znajdujemy w nim stwierdzenie, że mężczyźni świeccy, którzy posiadają odpowiedni wiek i przymioty ustalone przez Konferencję Episkopatu, mogą być na stałe przyjęci do posługi lektora i akolity. Równocześnie Kodeks zezwala, aby tam gdzie jest to konieczne, z braku szafarzy, także świeccy, chociażby nie byli lektorami lub akolitami, mogli wykonywać pewne obowiązki w ich zastępstwie, między innymi rozdzielać Komunię świętą. Tak więc Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku określa grupy osób, które w pewnych okolicznościach mogą zostać ustanowieni nadzwyczajnymi szafarzami Komunii świętej. Są to akolici (wyłącznie mężczyźni) oraz świeccy (zarówno mężczyźni jak i kobiety) wyznaczeni zgodnie z przepisami prawa kościelnego.

Po ukazaniu się nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego zaczęto wprowadzać w sposób masowy funkcję nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej, zwłaszcza w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. W ten sposób pojawiły się duże nadużycia związane z możliwością udzielania tej posługi wiernym świeckim. Przede wszystkim wiele osób nie pamiętało, że ta posługa ma charakter wyjątkowy i zastępczy.

15 sierpnia 1997 roku kilka kongregacji Stolicy Apostolskiej opublikowało „Instrukcję o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej

posłudze kapłanów”. W instrukcji przypomniano najpierw wszystko to, co o posłudze nadzwyczajnych szafarzach Komunii świętej zostało zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Przypomniano także o możliwość upoważnienia do jednorazowego rozdawania Komunii świętej, które może w wyjątkowych przypadkach udzielić kapłan przewodniczący liturgii eucharystycznej. Kongregacje mocno podkreślały, że funkcja ta ma charakter tylko zastępczy i nadzwyczajny, oraz że powinna być wykonywana zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Aby nie doprowadzać do różnych nieporozumień, należy według tej instrukcji zaprzestać pewnych praktyk, które pojawiły się w niektórych Kościołach partykularnych, między innymi: udzielania Komunii świętej samemu sobie przez nadzwyczajnych szafarzy, a także stałego korzystania z pomocy nadzwyczajnych szafarzy podczas Mszy świętej i uzasadniania tego dowolnie interpretowanym pojęciem “licznego udziału wiernych”.

25 marca 2004 roku rzymska Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wydała instrukcję „Redemptionis Sacramentum” o zachowywaniu i unikaniu pewnych rzeczy dotyczących Najświętszej Eucharystii. Dokument ten stwierdza, że rozdawanie Komunii świętej należy do kapłana i diakona oraz to, że nie wolno wiernym brać hostii lub świętego kielicha, ani tym bardziej przekazywać go między sobą z rąk do rąk. Dopiero po tym przypomnieniu instrukcja stwierdza, że tam gdzie zachodzi taka potrzeba, w niektórych funkcjach liturgicznych wierni świeccy mogą zastępować wyświęconych szafarzy. Jedną z tych funkcji jest rozdawanie Komunii świętej. Kongregacja wymienia tutaj ustanowionych akolitów, którzy z tytułu tego ustanowienia są nadzwyczajnymi szafarzami. Oprócz nich biskup diecezjalny może w tym celu wyznaczyć innego wiernego świeckiego jako szafarza nadzwyczajnego, jednorazowo lub na pewien czas. Upoważnienia jednorazowego może udzielić kapłan przewodniczący celebracji eucharystycznej tylko w wyjątkowych i nieprzewidzianych przypadkach.

Posoborowa odnowa liturgii w Polsce

Po ukazaniu się listu motu proprio „*Ministeria quaedam*” papieża Pawła VI (15.08.1972) oraz instrukcji „*Immensae caritatis*” (29.01.1973) poszczególne kraje wprowadzały w życie rozporządzenia odnoszące się do kwestii nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej. Zakres oraz szybkość przeprowadzanej reformy zależał przede wszystkim od rzeczywistych potrzeb Kościoła w danym kraju lub w danej diecezji.

Konferencja Episkopatu Polski 25 stycznia 1973 roku ogłosiła „Instrukcję w sprawie posług oraz święceń udzielanych w Seminariach Duchownych”. Episkopat omawiając posługę akolity udzielaną kandydatom do święceń w czasie ich formacji seminaryjnej wymieniał sytuację, w których akolita może udzielać jako nadzwyczajny szafarz Komunii świętej. Są to przypadki, o których wspominał Paweł VI w „*Ministeria quaedam*”. Biskupi nie zgodzili się jednak na to, aby akolici w Polsce udzielali Komunię świętą, dokonywali wystawienia Najświętszego Sakramentu oraz repozycji. Dopiero 4 maja 1982 roku Episkopat Polski zdecydował się na modyfikację tej instrukcji, co było spowodowane rosnącymi potrzebami duchowymi wiernych. Akolita otrzymał pozwolenie na szafowanie Komunią świętą w czasie Mszy świętej, zanoszenie ją chorym, dokonywanie wystawienia Najświętszego Sakramentu oraz repozycji. Biskupi polscy podkreślili również, iż akolitami według dokumentu „*Ministeria quaedam*” są w Polsce wyłącznie alumni seminariów duchownych. Natomiast Konferencja Episkopatu może określić w przyszłości zasady powierzania posługi akolity osobom świeckim, które nie zamierzają przyjąć święceń kapłańskich. Do tego momentu w przypadku przerwania przez alumna studiów seminaryjnych z jakiegokolwiek powodu, jego uprawnienia odnośnie Eucharystii zostają zawieszane.

2 maja 1990 roku Konferencja Episkopatu Polski ogłosiła postanowienia dotyczące nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej. Instrukcja „*Immensae caritatis*” oraz Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku zezwalały biskupom ustanawiać takich szafarzy, dlatego pragnęli oni otrzymać dodatkowe wskazania od Episkopatu dotyczące tej kwestii. W ogłoszonych postanowieniach zezwolono biskupom powoływać mężczyzn w wieku od 35 do 65 lat jako nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej. Określono wymagania, które powinni spełniać kandydaci do wykonywania tej posługi, ich strój, a także sytuacje, kiedy mogą oni spełniać swoje zadania.

22 czerwca 1991 roku Konferencja Episkopatu Polski ogłosiła „Instrukcję w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej”. To opracowanie zostało opublikowane, aby w poszczególnych diecezjach możliwe było lepsze zaplanowanie formacji osób pełniących posługi liturgiczne. Instrukcja wymienia zagadnienia, które powinny zostać omówione w trakcie kursu przygotowawczego. Zwraca równocześnie uwagę na potrzebę dalszej, systematycznej formacji. Dokument ten opisuje posługę nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej w czasie Mszy, a także zasady zanoszenia przez nich Świętych Postaci osobom chorym i niepełnosprawnym.

Dla całego Kościoła w Polsce ogromną rolę odegrał II Polski Synod Plenarny trwający w latach 1991-1999. Dokumenty wypracowane w czasie obrad poruszają również problematykę nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej. Weszły one w życie w polskich diecezjach 28 stycznia 2001 roku. Postanowienia tego Synodu zezwoliły na powoływanie świeckich mężczyzn, którzy ukończyli przynajmniej 25 rok życia, spełniających określone wymagania i odpowiednio przygotowanych, do posługi stałego akolity. Dopiero od 2001 roku w Polskim Kościele istnieje możliwość udzielania posługi stałego akolity mężczyznom, którzy nie są kandydatami do święceń kapłańskich.

Rozwój posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej w diecezjach oraz dokumenty II Polskiego Synodu Plenarnego przyczyniły się do tego, że 9 marca 2006 roku Konferencja Episkopatu Polski podała pewne wskazania odnoszące się do tej posługi. Istotną nowością w porównaniu do postanowień Episkopatu Polski z 2 maja 1990 roku było zezwolenie biskupom diecezjalnym, aby do tej posługi upoważniali według potrzeb także siostry zakonne i niewiasty życia konsekrowanego. Drugą ważną zmianą było obniżenie wieku kandydatów do 25 lat.

18 października 2006 roku Konferencja Episkopatu Polski dokonała modyfikacji instrukcji, która określała sposób wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej i jego formację. Biskupi polscy zwrócili szczególną uwagę na kurs przygotowawczy oraz systematyczną formację po powierzeniu im posługi. Przypomniano także jak wygląda ich służba w czasie Mszy świętej, uwzględniając równocześnie przepisy zawarte w Ogólnym Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego obowiązującym od 2004 roku.

Rafał Figura, fragment pracy magisterskiej pt. Posługa nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej, napisanej na PAT, Kraków 2007